

KULCSÁR BEÁTA*

Szerepek változó uralmi helyzetekben: Vaiszlovich Emil ábrázolása magyar és román szövegekben

Az alábbiakban olyan, főként a két világháború közt keletkezett és a nemzetépítés, a közösségi identitáserősítés ambíciójához köthető szövegeket elemzek, melyeknek fókuszában Vaiszlovich Emil (1868–1944) nagyváradi szállodatulajdonos, a helyi gazdasági elit egyik kiemelkedő tagja áll. Karakterének, státuszának és incidenseinek köszönhetően ugyanis a publicisták érdeklődést mutattak iránta, és különböző csoportok reprezentánsaként, különböző szerepekben ábrázolták. Célom ennek a szerepkészletnek a feltárása, valamint a szövegépítkezés vizsgálata. Fő kérdésem az, hogy miképpen használták fel Vaiszlovichot a szerzők a közösségi védelem folyamatában.

A szövegek építkezését, a szerzőknek a főszereplőre vonatkozó „narratívikus projektjét” számos tényező befolyásolja, többek között a kiválasztott személy teljesítménye, életeseményei, továbbá a politikai, társadalmi, normatív viszonyok és az ezekben bekövetkező változások. A változás szövegformáló ereje azt jelenti, hogy amint módosulás következik be a környezetben, változnak az igények és a célok is, ez pedig a szövegek megújulásához és új narratívák megjelenéséhez vezet.¹ A nyilvános elbeszélések és a kontextus

* A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tudományos segédmunkatársa. kulcsarbeata@hotmail.com. A tanulmány az NKFIH 128 151. sz. pályázat támogatásával készült.

¹ A történetek változása „a történeteket fenntartó kognitív, ideológiai és társadalmi kontextus változásának jele”. L. Keszeg Vilmos: *Homo narrans. Emberek, történetek, kontextusok*. Kolozsvár: Komp-Press, 2002. 258.

között azonban kölcsönhatás van: a narratívák ugyanis nemcsak magukon hordozzák a környezet és változásának „lenyomatait”, de maguk is hatást gyakorolnak környezetükre, például azáltal, hogy normákat erősítenek, ideológiákat terjesztenek vagy szolidaritásokat alakítanak ki.² Vagyis amellet, hogy reprezentálják, formálják is a fennálló viszonyokat. A szövegeknek ez a jól ismert képessége ösztönözte tulajdonképpen a szerzőket, vagy legalábbis egy részüket arra, hogy a nyilvánosságban megszólaljanak, és Vaiszlovich magatartásához, incidenseihez kommentárokat fűzzenek.

Tanulmányom elején az 1920 előtti narratívák sajátosságait tárgyalom röviden, majd az 1920 utáni szövegeket elemzem, mindenekelőtt azokat, melyek a politikai viszonyok változásához, az impériumváltáshoz is kapcsolhatók. A Vaiszlovichról szóló textusok tartalmát ugyanis nagyban befolyásolta az új uralmi helyzet, magyar oldalon a kisebbségi státusz, román oldalon a domináns pozíció létrejötte. De pontosan hogyan is hatottak az új viszonyok a szövegekre? A kisebbségi helyzet, különösen akkor, ha a kisebbség tagjainak jogai, lehetőségei korlátozottak, bizonyos automatizmusokat, immunreakciókat hoz működésbe. A kisebbség határokat termel: megkülönbözteti magát, és elhatárolódik a többségtől, annak csoportjaitól. Ennek több módja van. Intézményeket hoz létre, a kisebbséget védő politikai, társadalmi, gazdasági cselekvéseket hajt végre. Emellet mentális szinten is védekezik: a kisebbségi identitást értékként tételezi és védelmezi.³ Meghatározza és hangsúlyozza a kisebbség szempontjából fontos tulajdonságokat, magatartási mintákat. Számba veszi, és tudatosítani igyekszik a kisebbség által előállított értékeket, eredményeket. A jövőre vonatkozó és a kisebbség viszonyait javító programok kidolgozására törekszik. A múltra néha példaként hivatkozik, és a jelen valósága elől elvonulási lehetőségeket, menekülési utakat keres. Figyelemmel övezi, értékeli és instrumentalizálja azokat az egyéneket, akiken keresztül az immunizálás (összetartás- és identitásérsítés, közösségépítés) megvalósítható. Az új uralmi helyzetben azonban nemcsak a kisebbség, de a domináns pozícióba kerülő többségi

² A történetek társadalomformáló képességéhez l. Keszeg, 2002. 257–258. és 281.

³ Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2001. 128–129.

nemzet is kihívásokkal (az új területek integrációja, térfoglalás, egységes nemzetállam megteremtése stb.) nézett szembe. Elitje szintén a határok meghúzására, a közösség építésére, az identitás erősítésére törekedett, mellyel a hatalom stabilizálását, a dominancia érvényesítését célozta meg.

A fentiekben tárgyalt kisebbségi és többségi készletések, törekvések hatással voltak a nyilvánosságban megjelent, Vaiszlovichról szóló, politikai tartalmú narratívákra is. A sajtónyilvánossággal rendelkező elitek ugyanis mindkét oldalon felismerték, hogy személyiségének, botránynak köszönhetően, Vaiszlovich Emilen keresztül „immunizáló” munka, közösségi védelem végezhető. Ezért időről időre bemutatták a vele történeteket, kommentárokat fűztek nyilatkozataihoz és tetteihez, alakját igényeiknek megfelelően instrumentalizálták a szövegekben. A kommentárok több szinten (emocionális, tudati, normatív) is hasznosultak: elégedettségérzetet keltettek, kötelékeket erősítő kollektív élményeket biztosítottak, nemzeti cselekvési stratégiákat terjesztettek, közösségi emberideált és normákat közvetítettek az olvasók számára.

A kisebbségi oldalon keletkezett textusok alapján Vaiszlovich a magyar közösség „erős szerkezeteként”, nemzetépítő informális aktorként tűnik fel, akinek az a feladata, hogy incidensei és az azokat tárgyaló szövegek révén a kisebbségi intézmények közösségépítő tevékenységét egészítse ki, és hogy a toposzokból, történetekből, érvekből álló „kulturális szimbolikus burok” részeként a kisebbség pozícióját erősítse.⁴ A román nyelvű szövegekből látható, hogy Vaiszlovich a többségiek oldalán is nemzetépítővé vált abban az értelemben, hogy incidenseivel indokot teremtett a román nemzetépítő értelmiségnek a megszólalásra, a román nemzeti identitás erősítését célzó szövegek megalkotására. Az alakjához köthető közösségi védelmet a magyar és a román szerzők elsősorban olyan szövegeken keresztül valósították meg, melyek a főszereplő szimbolikus konfliktusait, a hatóságokkal való összeütközéseit mutatták be és kommentálták. Elképzelhető azonban, hogy Vaiszlovich Emil

⁴ A kisebbségi társadalom „erős szerkezetéhez” és a „kulturális szimbolikus burok”-hoz l. Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony, 2004. 31–32, 35.

nemcsak szimbolikus konfliktusai révén, de vállalkozóként, gazdasági tevékenysége által is a magyar kisebbség erős szerkezete lett.

Persze adódik a kérdés, hogy kik a szerzők, kikhez tartoznak ezek a szövegek? Az 1920 előtti időszakban leginkább a polgári értékek iránt elkötelezett újságírók, értelmiségiek csoportjának véleményéről beszélhetünk. 1920 után valamivel egyértelműbb, hogy milyen szerzői csoportokról van szó, ugyanakkor kétséges, hogy az elemzett szövegeket a magyar nemzeti kisebbség vagy a többségi román nemzet mint egységes csoportok állították elő. Feltételezhető ugyanis, hogy a nagycsoporton belül több felfogás és beszédmód is létezett Vaiszlovichról, vagyis alakjához több „interpretív közösség” is kapcsolódott.⁵ Tehát helyénvalóbb azt állítani, hogy a szövegeket olyan egyének írták, akik egy-egy meghatározó vagy éppenséggel a domináns interpretív közösséghez tartoztak. Nem végeztem vizsgálatokat arra vonatkozóan, hogy az alábbi interpretációk, a részüket képező Vaiszlovich-percepciók mennyire voltak elterjedtek, és mennyire tükrözték a közvélekedést (ha egyáltalán volt ilyen Vaiszlovichsal kapcsolatban).

Az alábbiakban elemzett magyar és román nyelvű szövegek elsősorban publicisztikák, tudósítások, tárcák, nem rendelkeznek a szépirodalomra jellemző narratív komplexitással. 1920 után nőtt a sajtó jelentősége, hiszen fontos szerepet kapott az újonnan jött nagy kihívásokban, azaz a nemzetépítésben és a kisebbségvédelemben. A határvidéken a nagyváradi román publicisták negyedik hatalmi ágként, nemzeti intézményként vagy fegyverként beszéltek róla, és úgy gondolták, hogy a román pozíciók stabilizálásában, a románosítás folyamatában rendkívüli a fontossága.⁶ Az elemzés során a kritikai diskurzusanalízis (CDA) és a diszkurzív politológia eszköztárából is merítettem elemzési ötleteket. A kritikai diskurzusanalízis célkitűzéseivel azonban nem ragaszkodtam – a CDA képviselői

⁵ Az interpretív közösséget (Stanley Fish) olyan individuumok alkotják, akik adott „objektumokat” (tényeket, eseményeket, tárgyakat, szövegeket) azonos módon értelmeznek. Ők egy adott jelenségnek az értelmezése által látszanak egy közösséghez tartozni, életvitelük, szociális helyzetük, mentalitásuk, térbeli helyzetük eltérő lehet. L. Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE, 2011. 42.

⁶ *Cele trei Crișuri*, Mai 1926, 65–66.; *Cosînzeana*, 21. Martie 1926, 122.; *Vestul României*, 10 August 1923, 1.; *Infrățirea Românească*, 1 Decembrie 1931, 26. *Gazeta de Vest*, 1 Februarie 1931, 3.

ugyanis egy vertikálisan elképzelt társadalmi szerkezetből (elnyomók–elnyomottak) indulnak ki, és a hatalmon lévők egyenlőtlenségeket újratermelő hatalomépítési gyakorlatait mutatják be. Nem az a célom, hogy az aránytalanságokat bizonyítsam, és hogy a dominanciára törekvő román politikai, értelmiségi eliteket leplezzem le. Inkább kiindulópontként kezelem az egyenlőtlenségeket és azt, hogy a többségi nemzet radikális etnicista beszédmódot használó politikai–értelmiségi elitje ezeknek az egyenlőtlenségeknek a fenntartására törekedett. Célom inkább az, hogy a Vaiszlovichra osztott szerepkészletet tárjam fel, és ennek révén a narratívikus nemzetépítést vizsgáljam.⁷

Vaiszlovich Emil és Gyula

Vaiszlovich Emil 1868-ban született izraelita családban, Steiner Fanni és Weiszlovits Adolf, sikeres nagyváradi temetkezési vállalkozó fiaként.⁸ A vállalatot a legidősebb fiú, Lajos örökölte, aki még életében a cég társtulajdonosa lett. Emil a Bihar megyei földbérlők sikerei láttán vagy apja javaslatára a gazdász pálya felé fordult. A premontrei gimnáziumi tanulmányokat követően a Debreceni Mezőgazdasági Akadémián tanult, majd a század utolsó évtizedében a Csáky család Bihar-megyei birtokain lett földbérlő. Vaiszlovich Emil életútja összefonódott a nála két évvel idősebb bátyjával, Gyulával: együtt béreltek földet (2710 holdat), mindketten virilisz tagjai voltak a megyei, majd a városi törvényhatósági bizottságnak, egyesületek tagságában is feltűntek. A

⁷ A két világháború közötti erdélyi/romániai nemzeti diskurzusok, narratívák elemzésének természetesen van előzménye. Egrý Gábor a „nemzetről vagy a nemzettel való beszéd” sajátosságait, motívumait, érvelési technikáit az „egyszerű emberek” „valódi, mindennapi közegében” elemezte. L. Egrý Gábor: *Étnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehországban 1918–1944*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2015, főként 361–399. Én inkább az értelmiség szövegeit, a nyilvánosságban megjelenő nemzetépítő narratíváinak gyakorlatait, identitáspolitikai elképzeléseit vizsgálom.

⁸ Az apjukkal való rossz viszonyuk miatt, Emil és Gyula egyelőre ismeretlen időpontban és körülmények között nevet változtattak. Vaiszlovichként írták alá nevüket: Serviciul Judeţean Al Arhivelor Naţionale, Bihor (Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Levéltára), Fond 85, inv. 137 Casina Naţională Bihor (Bihar Megyei Kaszinó), dosar 34, 1902, 25., dosar 36, 1904, 29.

két férfi magatartásában a „nemesi férfibeállítódás”⁹ magatartáselemei tükröződtek, az utókor emlékezetében részben „rátarti magyar urakként”, a „dzsentrinél is dzsentribb” figurákként maradtak meg.¹⁰ A földbérletre alapozott vállalkozásuk azonban nem volt túl sikeres, és a századelőn visszatértek Nagyváradra. A bér gazdaságban eltöltött évek azonban bizonyára hozzájárultak önismeretük fejlődéséhez, saját képességeik, korlátaik megtapasztalásához, és egy új, hozzájuk jobban illeszkedő vállalkozás kidolgozásához.¹¹

A hazatérést követő egy évtized bizonytalanságban telhetett, az adatok nem utalnak kiemelkedő gazdasági teljesítményre, közéleti pozíciókra és aktív társadalmi életre. Ennek ellenére a fivérek időről időre a sajtótudósítások fókuszába kerültek, ami főként az apjukkal és legidősebb testvérükkel való elmérgesedő, főként vagyoni ellentétekre visszavezethető viszonyukkal, az ebből következő nyilvános botrányokkal, utcai incidenseikkel magyarázható. A testvéreket a sajtónyilvánosság és az igazságszolgáltatás mellett a kaszinó választmánya is szankcionálta, kizárták őket a kaszinó tagságából.¹² Az életpálya szakmai és mindennapi dimenziója a század első évtizedében szinte teljesen elvész a szemünk elől, nem látni az esetleges lassú építkezés epizódjait, szinte csak a Vaiszlovichok „incidentológiája” elevenedik meg előttünk. Végül több körülménynek köszönhetően sikerült életüknek új, a korábnál sikeresebb irányt szabniuk.

A fivérek – vélhetőleg örökségként – megszerezték a belvárosban, a Fő utca elején lévő Bethlen-kúriát,¹³ melynek emeletén 60 szobás szállodát alakítottak ki, homlokzatát megújították, az épület udvarát parkosították. A Park Szállót 1915-ben nyitották meg a közönség

⁹ Hadas Miklós: *A modern férfi születése*. Budapest: Helikon, 2003. 65.

¹⁰ L. ehhez például: Dutka Ákos: *A Holnap városa. Regényes korrajz a nagyváradi A Holnap születésének idejéről*. Összeáll. Károly Márta. [Budapest:] Palatinus, 2000. 40–43.

¹¹ A testvérek 1918 előtti életútjához l. Kulcsár Beáta: Utak és buktatók: egy nagyváradi izraelita testvérpár mobilitási kísérletei a 19. század végén. In: Gecsényi Lajos (főszerk.) – Fazekas Csaba (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi zsidóság történetéből*. Budapest: MFE, 2019. 62–76.

¹² Kulcsár Beáta: Büntetés és kizárás a Bihar megyei és Nagyváradi Nemzeti Kaszinóban. *Korall*, 2018. 71. 48–68.

¹³ További kutatásokat igényel a birtokbavétel pontos körülményeinek megállapítása.

előtt. A háztulajdonos-bérbeadói és a szállodaipari tevékenységből származó bevételeik a két Vaiszlovichot viszonylag rövid időn belül a gazdasági elitbe emelték, 1911 és 1918 között végig tagjai voltak a város törvényhatósági bizottságának.¹⁴

Dolgos, külön polgár

A Park Szálló megnyitása után, de még az impériumváltás előtt keletkezett narratívákban a szerzők kedvezően nyilatkoztak a fivérekről. Érdeklődést tanúsítottak irántuk, és pozitív elemekkel gazdagították „tulajdonságprofiljukat”. Az egyik újságíró szerint, bár tőkés vállalkozók voltak, még őriztek valamit a céhmester gondos kézimunkáját dicsérő archaikus iparos normából, ugyanis amit lehetett, saját műhelyükben tervezték és készítették el.¹⁵ Egy másik szerző szerint Gyulára jellemző volt az esztétikum iránti rajongás, a „néppártiság”, az emberi jogok iránti elkötelezettség.¹⁶

A szövegek azonban mindenekelőtt szorgalmukat és nem mindennapi vonásaikat emelték ki: megjelent a Vaiszlovichok dolgos és külön polgárok szerepében való ábrázolása. Méltatták tetteikességüket, az üzlethelyiségeket, a szállót és annak udvarát.¹⁷ Az 1919-ben elhunyt Gyula sírja fölött gyászbeszédet mondó rabbi a dolgozó polgárság mintaképeként jellemezte a férfit.¹⁸ Egy másik publicista könnyed stílusú elbeszélése ugyan hangsúlyozta a Vaiszlovich testvérek erőfeszítéseikkel teli, dolgos, munkás életét, a testvérek személyében elsősorban az érdekes, külön polgárt állította a fókuszba. Ennek megfelelően a fivérek meghökkentő vonásaira, már-már abszurdításba hajló magatartásukra terelte a figyelmet. Többek között a rend és a kontroll iránti roppant erős, az ügymenetet

¹⁴ L. a *Nagyvárad Város Hivatalos Közlönyének* év elejei számaiban közzétett listákat.

¹⁵ *Nagyvárad Napló*, 1915. július 4. 5.

¹⁶ Kecskeméti Lipót: *Halotti beszédek*. Oradea: Kecskeméti Andor, 1937. 50–52.

¹⁷ Egyikük szerint a háború nehéz éveiben is lendülettel, „páratlan energiával”, a jövőre szegezett tekintettel tevékenykedtek. L. Vasárnapi levél azokról, akik a háború alatt is dolgoznak. *Nagyvárad Napló*, 1915. július 4. 5.

¹⁸ Kecskeméti, 1937. 50–52. Egyelőre tisztázatlanok Gyula halálának (1919. szeptember 6.) körülményei.

is akadályozó vágyukra,¹⁹ vagy a korban és később is sokat emlegetett, megmosolyogtató, emblematikus szállodai etikára.²⁰ A publicista egyúttal a fivérek személyiségének megkülönböztető „esszenciáját” is kutatta, amit végül az örökös lázadásban, az éppen regnáló viszonyokkal szembeni folytonos ellenkezésben, tehát valójában a különködésben talált meg.²¹ Az írás másik megkülönböztető vonása, hogy itt már megjelent a velük kapcsolatban oly gyakran használt anekdotikus elbeszélési mód, abszurdításba hajló tetteik komikus, de nem gunyoros ábrázolása. A komikumnak ez a formája oldotta a főszereplők vitatható magatartása által okozott feszültséget, kisebbitette annak komolyságát, és még rokonszenvet is keltett irántuk.

Összességében a szerzők az értelmezés új lehetőségeit kínálták fel: egyfelől a pozitív olvasatot, másfelől a dolgos és különc polgárokról szóló képet. A két ábrázolás látszólag teljesen más logikát követett, hiszen míg az egyik (dolgos polgár) inkább a „normálist”, a mindenki által megvalósíthatót hangsúlyozta, addig a másik (különc polgár) az individuálisra, az eltérőre helyezte a fókuszot. Mindazonáltal a két narratíva nem került konfliktusba egymással, a vonások könnyűszerrel fuzionáltak, olvadtak össze egyetlen karakterben, a dolgos különcök képzetében. A hosszabb, portréjellegű szövegek általában erre a dualításra (dolgos–különc) épültek, a fókusz iránya azonban változhatott.

De mitől olyanok a szövegek, amilyenek? Jellegük elsősorban a fivérek jobb teljesítményével magyarázható: amint a Vaiszlovichok úriemberekhez méltó magatartást tanúsítottak, és gazdasági téren kiemelkedő eredményeket produkáltak, pozitívabb lett a megítélésük. A teljesítményért cserébe környezetük „elfelejtette” korábbi botrányait, és elfogadta különc magatartásukat. A változás azonban a makropolitikai folyamatokkal is összefüggésbe hozható. A világháború, a megszállás valamiféle elmozdulást okozott a normatív rendben, a zűrzavarban felértékelődhetnek bizonyos tulajdonságok: a

¹⁹ „[...] a vendéglőt csak azért nem tudták bérletbe adni, mert a legteljesebb felügyeletet, ellenőrzést s előírást kötötték ki maguknak étel, ital és kiszolgálás kifogástalansága tekintetében.”

²⁰ „[...] éjjel is ellenőrizték, hogy szállodájukban szerelmespárok ne verhessenek fészket, különösen Gyula mester volt e részben kijátszhatatlan [...]. Ő volt az, aki a gyanús párokat külön helyezte el [...]”

²¹ *Váradi Hét*, 1919. január 20. 7–9.

szorgalom, a teremtő munka. Azok a szerzők, akik a dolgozók polgárok szerepében láttatták őket, mintát, normát közvetítettek a szélesebb közönségnek, a fivéreket a társadalmi rend erősítésére használták fel. A különbségükre fókuszáló írások inkább szórakoztató funkciót láttak el, de a helyi identitást, a lokális hiteket („Nagyvárad társadalmi sokszínű”) is erősíteni lehetett velük.

A tárgyak szépségének szerelmese

A dolgozók-különc polgár képére épülő pozitív ábrázolás 1920 után is kimutatható, a képzet ismétlődése pedig arra utal, hogy létrejött egy, a Vaiszlovichokhoz kapcsolódó stabil interpretív közösség. Az impériumváltás azonban új helyzetet teremtett, ami óhatatlanul alakított a szövegeken: új tematikák, új szövegtípusok, Vaiszlovich Emil instrumentalizálásának új eljárásai jelentek meg.

A szövegek egyik típusában a dolgozók-különc férfi narratíváját a szépség iránt elkötelezett férfi képzete egészítette ki. Ez jellemző például Halmay Árpád írására, aki amellett, hogy a szokásos dualitásra épített, a Park Szálló különleges miliójére, tulajdonosának igényességére hívta fel a figyelmet. A szerző egyik benyomása az volt, hogy a szálloda belső tere a jelen viszonyait, a kint zajló folyamatokat opponálja.²²

Bodnár Mária írása még inkább megragadja a tárgyak szépségének „szerelmét” a tulajdonos alakjában. A szövegben Bodnár a különleges tárgyakban, a szállodás „nagyvilágból szerzett emlékeiben”: az eredeti, kézzel hímzett, kínai tűfestésű selyem falvédők, asztalterítők, a parkettet ellepő bokharák, az eredeti imaszőnyegek, a stilizált bútordarabok, a csodálatos nipppek, a falon lévő képek, a „lilán erezett lótuszú” csillár és az indiai „tropheumok” látványában gyönyörködik. Meggyőződése, hogy a tárgyak, a belső terek nem a gazdagság fitogtatására szolgálnak, hanem Vaiszlovich ízlését, esztétikai érzékét fejezik ki. Ebben a világban azonban nemcsak a szép tárgyak képviselnek értéket, hanem a könyvek is: a könyvespolcokon „felbecsülhetetlen kötetű művek” sorakoznak, a szállodás leveleket, könyveket, versesköteteket őriz kulcsra zárható

²² „Valahol messze, kint, úgy gondolom, nagy a jajgatás most, de idebent minden idegszál külön-külön és együtt megnyugszik [...]” *Nagyvárad Napló*, 1933. szeptember 2. 3.

szekrényében. Bodnárnak alapvetően az volt a benyomása, hogy Vaiszlovich maga mögött hagyta a világot, és a „szépség asylumába” vonult vissza. Nyugalmat, szépséget magában hordozó szállója és lakása pedig szigetként ékelődik a zürzavaros valóságba: „Mint, ahogy vannak emberek, akik elvonulnak az erdőkbe, barlangokba egy eszméért, egy elvért – legyen annak az eszmének, elvnek neve bármi – remeteéletet élni – úgy él ő is magános, elkülönült életet otthonában, a szépség asylumában. Pedig hogy forrong, zakatol, üvölt, hörög és gyilkol körülötte a város érverése!” Hogy ez egy elkülönült világ, annak más jele is van: az előszobában lévő zenélőóra „[...] magyar harci indulókat perget.” A szerzőt végül az óra „harangszavú ütése” zökkenti vissza a valóságba, az óra eszméleti rá arra, hogy egy külön világ látogatója volt.²³ Bodnár szövegében Vaiszlovich nemcsak jó ízlésű férfi, de öntudatos, egyenes tartású „különleges karakter” is, „görnyedni nem tudó gerinccel”. Ez nem egyedi eljárás, az öntudatosság, akárcsak a hajlíthatatlanság, a bátor önfelvállalás, az igazságkeresés iránti hajlam hangsúlyozása jellemző volt a róla szóló, 1920 utáni szövegekre.

A fenti narratívákban már érzékelhető a kontextusban történő változás (impériumváltás) hatása. Bizonyos vonások – öntudatosság, gerinccesség – kiemelése legalább részben az erdélyi magyarság két világháború közti helyzetével magyarázható: körülményeik között felértékelődtek ezek a tulajdonságok. Az új viszonyokkal hozható kapcsolatba a jelenkritika, a válság által jellemzett kortárs viszonyoknak a Park külön univerzumával, a nyugodt, szép, magyaros „oázissal” való ütköztetése, és a szerzőnek a szálloda világában való elmerülése (kontraprezentizmus). Az új makropolitikai helyzet azonban ennél sokkal látványosabban formálta azokat a román nyelvű szövegeket, melyek a nemzetellenes magyar zsidó, a nemzetellenes magyar kisebbségi vagy a nemzetellenes magyar úr szerepében láttatták Vaiszlovichot. Ezek a narratívák egy döntően más interpretív közösséghez tartoztak, melynek tagjai abból indultak ki, hogy Vaiszlovich ellenfele az új viszonyoknak és a románságnak, kerékkötője a román nemzetépítésnek. Textusaikban nyíltan manifesztálódott a politikai cél és üzenet.

²³ „Gingalang: idáig elhal minden, ami rossz, a tapétás ajtók mit sem engednek be a város vásári orgiájából, s ami beszivárog, megöli azt a szépség.” Bodnár Mária: *Vizit a Parkban. Szabadság*, 1934. február 11. 8.

A nemzetellenes magyar zsidó

Az 1923. október 10-én a nagyváradi *Vestul României*ben²⁴ megjelent egy írás, mely Vaiszlovich Emil nem sokkal korábbi incidenseit és az azokat tárgyaló hadbírószági eljárást kommentálta. A szerző Vaiszlovichot negatív színben tüntette fel, és az eljárás tárgyát képező ügyeit – azt, hogy nem fogadta el bérlőként a lakáshivatal által kijelölt Stupariut, hogy a szállóban megforduló román tisztekkel konfliktusba, a Petrescu nevű román tiszttel tettelegességig fajuló összeütközésbe keveredett – románellenességgel magyarázta.²⁵ Két nap múlva ugyanitt egy újabb írást publikáltak róla, mely a szállodás magyarbarátságát, „dacos sovinizmusát”,²⁶ arroganciáját, konfliktusos magatartását ostromozta a korábnál jóval ingerültebb hangnemben. Nem véletlenül: a korábbi cikk megírása óta eltelt időszakban Vaiszlovich olyan vallomást tett a kolozsvári bíróságon, amely felzaklatta a nagyváradi román értelmiséget, vagy legalábbis annak egy részét. Ugyanis Vaiszlovich a bíró előtt identitásnyilatkozatot tett, hangsúlyozva, hogy ő magyar, és amennyiben zsidó vallása akadályt képezne abban, hogy magyar lehessen, inkább lemondana zsidóságáról. A cikk lényegében az eset miatti indulatos méltatlankodás és számonkérés.²⁷

Ebben a két írásban tehát negatív tulajdonságprofilot kap a főszereplő: bajkeverő (Petrescura is ő rántott fegyvert), élősködő-hálátlan („eddig jól megélt Románia javaiból”), durva természetű, arrogáns, sovinizta és románellenes, azok közé tartozik, akik a fennálló politikai viszonyokat nem fogadják el. A második írás szerzője azonban leszögezte, hogy leginkább az zavarja, hogy Vaiszlovich a magyarokhoz, a numerus clausus és Horthy kormányzó országához kötődik. A szerző a szállodás identitásnyilatkozatát

²⁴ A 1923–1924 közt hetente három alkalommal megjelenő *Vestul României*t Ștefan Mărcuș, a volt operaénekes és rendőrprefektus alapította. A lapban rendszerint szélsőséges, antiszemita írásokat közöltek.

²⁵ Proprietarul hotelului Parc. *Vestul României*, 10 Octombrie 1923, 2. A legsúlyosabb ügy a Petrescuval történő, fegyverhasználatot implicáló verekedés volt. Valószínűsíthető, hogy az ügyet 1930-ban zárták le, Vaiszlovich felmentésével. *Budapesti Hírlap*, 1930. április 2. 15.

²⁶ A román cikkek citátumait saját fordításomban közlöm.

²⁷ Cazul Emil Vaiszlovich – o atitudine caracteristică. *Vestul României*, 12 Octombrie 1923, 1.

Kecskeméti Lipót rabbi korábbi, hasonló tartalmú deklarációjával állította párhuzamba, és úgy vélte, hogy Vaiszlovich „második” (al doilea) azon zsidók sorában, akiknek magyarságuk fontosabb zsidóságuknál. Hozzátette, jó lenne, ha az „öntudatos” zsidóság elhatárolódna tőlük. Több kérdés is felmerül a szöveggel kapcsolatban: ki(k) a szövegek szerzője (szerzői), kit szólítanak meg, mi a céljuk, és kire vonatkozik a kritikájuk? Továbbá milyen diskurzuszstratégiákat állítanak csatarendbe?

A szerzők az instrumentalizálás folyamatában csak negatív tulajdonságokkal ruházzák fel Vaiszlovichot, és a szándékok szabad tulajdonítása révén tetteit ugyanazzal: a románellenességgel magyarázzák. Egyszerű személyiséget, a politikai célnak megfelelő negatív portrét szerkesztenek. A szövegekre tehát jellemző az aszimmetrikus értékszerkezet alkalmazása, mely az egyik oldalon az értéktelítést, a másikon az értékmegvonást teszi lehetővé. A szövegek mitikus politikai világában tehát a jó és a rossz küzd egymással.²⁸ A jó oldalt természetesen Petrescu és a többségi nemzet képviseli.²⁹

A másik diskurzuszstratégia az, hogy Vaiszlovichot csoporttagként ábrázolják. Ez főként a második szövegben érhető tetten, ahol a magyar tudatú nagyváradi zsidóság reprezentánsa. Ráadásul a magatartása „karakterisztikus”: a csoportot jellemzi (generalizálás). Emiatt a csoport ugyanazokkal a negatív tulajdonságokkal rendelkezik, mint Vaiszlovich, és az egész csoport konfrontatív színben tűnik fel. Továbbá Kecskeméti, Vaiszlovich és a szintén támadott magyar nyelvű „zsidó sajtó” képviselőinek identitását teljesen azonosnak tünteti fel a szerző (homogenizálás), az egységfront megjelenítésével a veszélyérzetet fokozza. A csoport legfőbb reprezentánsa, prototipikus alakja azonban Kecskeméti Lipót rabbi: ő az első a zsidó vallású sovinizta magyarok sorában. Kecskeméti Lipót „elsőségét” mások is kiemelték a két világháború

²⁸ A mitikus megközelítéshez lásd: Edelman, Murray: Metafora és nyelvi formák a politikában. In: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): *Szövegátalakítások a politikában: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 212–231.

²⁹ A kisebbség mint veszély a román többségre és a kisebbségiek mint a román többség elnyomói (a románok elnyomásának aktualizálása) a diskurzusokban I. Egry, 2015. 366–367.

közti időszakban.³⁰ A csoporttagként való megjelenítést a román fél esetében is érvényesíti: a megtámadott Petrescu a román nemzet képviselője. Akárcsak a szerző, aki nemcsak a szerkesztőség, de valójában az egész többségi román nemzet nevében beszél.³¹ A történeteket tehát a makrocsoportok szintjén értelmezi, és így az eset nemzetek ügyévé emelkedik. A fenti diskurzusztratégiák lényegében egyszerűsítési eljárások, amelyek révén a szerzők az olvasó számára világos, letisztult ellenségképet konstruálnak.

Ha azonban a helyzet úgy kívánja, a szerző lemond a homogenizálásról, és kifejezetten hangsúlyoz bizonyos törésvonalakat (szeparáció): a magyar tudatú, kötődésű zsidók mellett ugyanis ott vannak az „öntudatos” zsidók (evreimea conștientă). Az utóbbi csoport tagjai elutasították a magyarság iránti lojalitást, és a zsidó identitást választották. Ezzel az eljárással egy lehetséges alternatívára (a zsidó identitásra) hívja fel a figyelmet. A magyar tudatú, kötődésű zsidóság leminősítése egyébként nem egyedi eljárás, az erdélyi zsidóságról folytatott diskurzusok egyikének tekinthető. A szerzők egy része szerint a fő összeesküvő valójában a magyarság, amely machinációival magához köti és kihasználja az erdélyi zsidóságot.³² Az is előfordult, hogy azt feltételezték, a magyarok „terrorral” érik el céljaikat a zsidóknál,³³ illetve azt használják ki, hogy a zsidóknak büntudatuk van,³⁴ és rossz adottságokkal rendelkeznek (hiján vannak az objektivitásnak, a jó helyzetfelismerő

³⁰ A lapban később egy újságíró azt állította, hogy a magyar sovinizmusnak három központja van: Nagyvárad, Kolozsvár és Temesvár, alapját pedig a zsidók jelentik. Szerinte a magyar sovinizsma „mozgalom” vallási vezetője Kecskeméti Lipót. *Vestul României*, 10 Februarie 1924, 3.

³¹ Hogy a szerző egy csoport nevében beszél, az abból is kiderül, hogy többes szám első személyben fogalmaz („nu vrem”, „voim”, „vedem” etc.)

³² George Bota (tankerületi főigazgató) például azt állította, hogy magyar „gazdáik” csak eszközként használják a zsidókat. *Vestul României*, 17 Februarie 1924, 1. Egy másik újságíró szerint is a magyarok csak használják a valójában megvetett, elmagyarosított zsidókat. *Gazeta de Vest*, 9 Iulie 1931, 4. Bota a zsidó–magyar kötelékeket tárgyalja, ostorozza itt: *Vestul României*, 17 Februarie 1924, 1. Uo. 14 Novembrie 1923, 1. Uo. 16 Decembrie 1923, 1. etc.

³³ *Gazeta de Vest*, 9 Aprilie 1931, 3.

³⁴ Az újságíró szerint Kecskeméti Lipót a tanácsköztársaság fennállása idején kompromittálódott zsidóságot akarja rehabilitálni a magyar közvélemény előtt. *Vestul României*, 10 Februarie 1924, 3.

képességnek, az érzelmek rabjai, tudatlanok stb.)³⁵ Esetleg arról lehet szó, hogy haszonlesők, és nem érzelmi, kulturális alapon, hanem érdekből kötődnek a magyarsághoz.³⁶ A sajtónyilvánosságban megjelent szövegek azt is láttatják, hogy kifejlődött egy olyan antiszemitizmus, melynek alapja a magyarellenesség volt. George Bota az asszimilánsok („kaftános magyarok”) magyarbarátságával indokolta saját zsidóellenességét; kifejtette, hogy amennyiben a zsidók megőriznék zsidó jellegüket, az ő antiszemitizmusa is okafogyottá válna.³⁷ Ebben a diskurzusban az identitásválasztás egyszerű racionális döntésként tételeződött.

Visszatérve a vizsgált szövegre, hogy Vaiszlovichot (és személyében a magyar tudatú zsidóságot) teljes mértékben kompromittálja, a gyűlöletbeszéd egyik legfélelmetesebb fegyverét is beveti: olyan személlyel állítja párhuzamba, akit széles körben a legfőbb ellenségként tartanak számon. Hiszen azt állítja, hogy Vaiszlovich magyar „sovinizmusával” Horthy Miklós érdekeit szolgálja. Horthy negatív megítélése minden vele kapcsolatba kerülő jelenséget áthat, alakjának felidézése révén a „működésbe hozott” indulatok Vaiszlovich ellen fordíthatók (érzelemátvitel). Ez korántsem volt egyedi eljárás, az ellenségkonstruálás során gyakran bevették. A nagyváradi rabbikat egy helyen George Bota egyenesen horthystáknak nevezte.³⁸

A fenti szövegek elsősorban a románságnak szóltak, és a nemzetépítéshez kapcsolódtak. A szerzők megosztották indulataikat az olvasókkal, akik közül többen egyetérthettek a felháborodott sorokkal. Az indulatok közös „tapasztalata” az összetartozás érzetét növelte. A publicisták emellett – a különböző diskurzusstratégiák révén – határozott ellenségképet kínáltak fel közönségüknek. Világosan megmutatták, ki az ellenség és miért. A szövegekben

³⁵ Például *Gazeta de Vest*, 21 Ianuarie 1931, 3.; *Vestul României*, 17 August 1923, 2.

³⁶ Például *Vestul României*, 14 Noiembrie 1923, 1. *Gazeta de Vest*, 21 Ianuarie 1931, 3. *Gazeta de Vest*, 5 Mai 1931, 5. stb.

³⁷ „»Kaftános magyarok« – ez minden antiszemitizmusunk titka, mert ha kaftános zsidók volnának, semmit sem szólnánk ellenük. Mint ahogy egy román sem haragszik meg, ha »bocskoros románnak« hívják.” Ungurii cu caftan. *Vestul României*, 17 Februarie 1924, 1.

³⁸ „horthyfili Fuchs și Kecskeméti”: *Vestul României*, 21 Septembrie 1923, 2. A román szövegekben Horthy viszonylag gyakori viszonyítási pont volt.

implicite benne van az is, hogy időszerű lenne egy, az ellenséges folyamatokkal szembehelyezkedő széleskörű társadalmi-politikai akció. A másik megszólított tábor az „öntudatos zsidóság” volt, amelynek képviselőitől elhatárolódást kért a szerző; identitásukat pedig alternatívaként ajánlotta fel a magyartudatú zsidóknak. Vaiszlovich alakját, incidenseit tehát leginkább arra használták fel, hogy politikai üzeneteket közvetítsenek, hogy „érzékenyítsék” a románságot a nemzeti ügy iránt, és hogy fokozzák ellenállásukat az ellenséggel (a magyarsággal, a magyarság iránt lojális zsidósággal) szemben.

A nemzetellenes magyar

A Vaiszlovichot románellenesnek láttató szövegek körében létezett egy másik narratíva is, melyben a magyar kisebbség képviselőjeként jelenítették meg a szállodást. Jó példa erre az az írás, mely 1934. június 10-én jelent meg a *Gazeta de Vestben*.³⁹ Az írás előzménye Vaiszlovich május 10-i incidense volt. Ekkor – tehát a hősök napján és a függetlenség nemzeti ünnepén – a szállodás elutasította a román nemzeti lobogó kihelyezését. Tettét azzal magyarázta, hogy nincs olyan törvény, amely előírná, hogy ezen a napon ki kell tüzni a trikolórt, és azzal érvelt, hogy neki ez nem ünnep, a háborúban elesett katonákat nem hősöknek, hanem áldozatoknak tartja. A hadbíróság bűnösnek találta izgatás vétségében, és egy hónapi elzárással, valamint 50.000 lej pénzbüntetéssel sújtotta.⁴⁰ A szöveg szerzője Alter Scotus (álnév) volt,⁴¹ akinek szemlélete jól tükrözte a lap elveit. Ez a szöveg már összetettebb szerkezetű volt, mint az előzőek.

Mondanivalóját Vaiszlovich zászlóincidenséből bontja ki a szerző. Szerinte az történt, hogy Vaiszlovich elutasította a román nemzeti lobogó kihelyezését, majd a „szokásos vakmerőségével és szemtelenségével” azt mondta a hatóságoknak, hogy nincs olyan törvény, mely őt arra kötelezné, hogy lobogózzon. A szerző így

³⁹ A *Gazeta de Vestre* – az egyetlen, hosszú időn keresztül fennálló nagyváradi román napilapra – szintén jellemző volt a magyar- és a zsidóellenesség. A napilapot 1929–1936 közt adták ki, a későbbiekben *Noua Gazeta de Vest* néven jelent meg (1936–1940).

⁴⁰ *Gazeta de Vest*, 1934. június 10.; *Szabadság*, 1934. szeptember 20. 3–4.

⁴¹ Alter Scotus a *Gazeta de Vest* szerkesztője, Petre A. Gheorghie lehetett.

csattan fel: „Íme, mennyire szemtelenek Románia kisebbségi polgárai”! Az írás a „kávéházi” román jogászok és a hatóságok konfliktusát is bemutatja. Állítólag a letartóztatás idején az Astoria kávézóban⁴² tartózkodó román jogászok belekötöttek a Vaiszlovichcsal szemben intézkedni akaró hatóságokba. A jogászok a helyszínen „nagy bölcsességükkel” kifejtették a karhatalom képviselőinek, hogy bizony nincs olyan törvény, mely a tulajdonost a nemzeti lobogó kihelyezésére kötelezné. Az újságíró szerint „felettébb különös”, ahogy a román értelmiség (az ügyvédek) a többségi nemzetet sértő kisebbséghez viszonyul. A szerző emellett Alexandru Veres mezőpeterdi román lakos esetét is elmesélte, akivel szemben a magyar hatóságok drasztikusan és jogtalanul léptek fel: állítólag börtönbe vetették pusztán azért, mert román ortodox papot kért a mezőpeterdi románság számára. A felháborodottság hangján elmesélt magyarországi esetet példaként állította a Vaiszlovichcsal szemben határozatlanul fellépő román hatóságok elé.

Az írás fő elemei a szerző javaslatai. Szerinte Romániában a magyar kisebbség a vallásgyakorlás terén teljes szabadságot élvez, szemben a magyarországi románokkal. A román igazságszolgáltatás képviselőinek azt javasolta, hogy adják fel „toleranciájukat” a kisebbséggel szemben, és a magyarországihoz hasonló súlyos büntetésekkel sújtásuk a kisebbségeket. Vagyis arra buzdított, hogy ítélezéskor nemzeti identitásukat helyezték a szakmai követelmények fölé. Emellett a jogászoknak azt tanácsolta, hogy ne okoskodjanak, és gondolják újra a kisebbségekhez fűződő viszonyukat. Valamint követelte, hogy a „román körök” a mezőpeterdi eset miatt nemzetközi fórumokon kritizálják Magyarországot.⁴³

Hogy Alter Scotus aggályainak mik a mélyebb összefüggései, egy másik írásából derül ki. Néhány hónappal később a román jogásztársadalom küldetéséről publikált írást, és álláspontját vitapontként ajánlotta fel a Romániai Ügyvédek Szövetsége esedékes nagyváradi kongresszusának. A cikk megírására a Vaiszlovich-ügy és az eset kapcsán nyilatkozó jogászok állásfoglalása készítette, vissza is

⁴² A Park Szállót és annak szállodai kávézóját vélhetőleg összetévesztette az Astoriáéval.

⁴³ Alter Scotus: *Barbaria din Ungaria trebuie înfiertă*. *Gazeta de Vest*, 10 Iunie 1934, 3.

utalt cikkében az esetre. Ebben a szövegben a szerző kijelentette, hogy az ügyvédeknek a nemzetet/hazát kell elsősorban szem előtt tartaniuk (akárcsak a bírácoknak). Vagyis bizonyos esetekben, amikor a nemzet érdeke úgy kívánja, el kell utasítaniuk a védelmet (jelen esetben Vaiszlovichét). Emellett úgy vélte, hogy az értelmiségnek, mindenekelőtt a jogászoknak és az újságíróknak kulcsszerepük van Nagyvárad és a határvidék románosításában.⁴⁴ Alter Scotus tehát azért ütközött meg annyira a jogászok közbeavatkozásán, mert az volt a meggyőződése, hogy az efféle viselkedés, különösen a határvidéken, nagyon romboló, ártalmas magatartás. A szerző tehát mind a bírák, mind az ügyvédek esetében arra jutott, hogy a szakmaiságnál vannak fontosabb, magasztosabb szempontok. Ezért Vaiszlovich tettét nem a jog, a törvény oldaláról, hanem a nemzeti érdek perspektívájából kell megítélni, és onnan nézve a szállodás bizony bűnös. Vaiszlovich és a hozzá hasonlók megbüntetése tehát a nemzet érdeke.

Alter Scotust tehát a nemzetépítés kihívása foglalkoztatta, és a Vaiszlovich-estet a revízióellenes diskurzus és a románság belső megújulására vonatkozó viták terében helyezte el. A Vaiszlovich-üggyel kritizálni tudta a kisebbséget, a román értelmiséget és Magyarországot is. A megszólított olvasóközönség elsősorban a „nemzeti közömbösség” (Tara Zahra) által jellemzett románság volt, amelyben tudatosítani igyekezett, hogy ki és miért az ellensége. A korábban elemzett szövegekhez képest újdonság, hogy a szerző „cselekvési programot” is felkínált a románságnak, főként a román értelmiségnek. Ennek részeként a „jó román” is definiálta: a jó román az, aki antirevizionista és a nemzetépítést mindennél fontosabbnak tartja. Ebben az írásában nem jelenik meg a zsidókérdés, az antiszemita tartalom.⁴⁵

Az 1923. évi tudósításban kimutatott diskurzuseljárásoknak szinte mindegyikét használja a szerző. Vaiszlovich Emilt mint individuumot teljesen eltünteteti, és a csoport (a nemzetellenes kisebbségi magyarság) tagjaként ábrázolja őt. A generalizálás is kimutatható: Vaiszlovich „szemtelen” magatartását kiterjeszti az egész kisebbségre („Látják, hogy milyen szemtelenek a romániai kisebbségek, és ennek ellenére

⁴⁴ Alter Scotus: Despre datoriile avocatului și interesele naționale. *Gazeta de Vest*, 6 Septembrie 1934, 3.

⁴⁵ Más szövegeiből tudjuk, hogy felfogása szerint a jó román a zsidóval is bizalmatlan. Alter Scotus: Numerus clausus în școlile din Ungaria. *Gazeta de Vest*, 28 August 1931, 3.

nem kapnak verést és nem dobják őket tömlőcbe!”). Az aszimmetrikus értékszerkezet itt is érvényesül, a jó oldalt értelemszerűen a toleráns, civilizációs értékek védelmében fellépő, az arcátlansággal és a barbársággal küzdő többségi nemzet testesíti meg.⁴⁶ Vaiszlovichhoz értelemszerűen csak negatív tulajdonságokat (sértő, vakmerő és szemtelen) kapcsol, ráadásul botrányos magatartáselemei nem eseti jellegűek, hanem egy „szokványos” magatartás tartozékaiként repetitív módon jelentkeznek. A szerző szerint ugyanis Vaiszlovich „a szokásos” vakmerőségével és szemtelenségével adott válaszokat a hatóságnak. A negatív oldalon Magyarország is ott áll, és esetében is megjelenik a rekurzív jelleg, a szerző szerint ugyanis a mezőpeterdi esetben igazságtalanul és jogszerűtlenül eljáró Magyarország a „mindenkori” Magyarországgal egyenlő. A repetitív jelleg azt akadályozza meg, hogy az olvasó késztetést érezzen a „bűnök” megbocsátására. A tagadás és a megfordítás diskurzustratégiája akkor érhető tetten, amikor elhallgatja, hogy Romániában a kisebbségekkel szemben diszkrimináció van. Ellenkezőleg: Románia a tolerancia országa, és igazságtalanság éppen a románsággal szemben történik, Vaiszlovich és a magyarországi hatóságok botrányos magatartása révén. A szövegben további diskurzustratégiák is kimutathatóak, de azok már nem kapcsolódnak szorosan a szállodához.⁴⁷

Az 1923. és az 1934. évi incidensekhez kapcsolódó jelentésadó, határkijelölő szövegek tartalmait egy összetett politikai univerzum részeként is felfoghatjuk. Ebben a rendszerben Magyarország a külső ellenség, Vaiszlovich pedig valamelyik kisebbség (magyar, zsidómagyar) képviselőjében a belső. A magyar tudatú, a magyarok iránt lojális zsidókkal szembeállított „öntudatos” zsidók (1923), és a „felelőtlen” román bírák és ügyvédek (1934) csupán ellenfelek, akik sajátos nézetekkel, határokkal rendelkeznek. Az ő bűneik nem megbocsáthatatlanok, nekik még van esélyük arra, hogy szövetségeseikként vegyenek részt a – beszélő által elgondolt – nemzetépítő munkában. Vaiszlovichnak és csoportjának – amennyiben nem változtatnak magatartásukon – viszont esélyük sincs

⁴⁶A tolerancia azonban sajátos értelmezést kap, csak addig a pontig fogadható el, amíg az ellenség nem tud hasznot húzni belőle.

⁴⁷Ilyen például a méltányosságra való hivatkozás, mely a drákói szigor elfogadtatására irányuló retorikai eszköz.

a „feloldozásra”.⁴⁸ Az ellenségképzés fenti retorikai stratégiái elég ismertek, az ellenségkonstruáló gondolati sémák, témák, eljárások viszonylag szűk körének elemei.

A nemzetellenes magyar úr és huszár

A Vaiszlovichot románellenes negatív szerepekbe helyező narratívák körében volt egy kevésbé agresszív verzió. A politikailag mérsékelt nagyváradi élclap, a *Vulturul Ardelean* hasábjain az 1930-as évek második felében rendszeresen közöltek olyan satirikus epizódokat, melyeknek centrális alakja Vaiszlovich és az ő titokzatos fehér lova volt. Ez a ló ugrált örömeiben akkor, amikor Savu Marta ügyvéd a görögkatolikus akadémia tanára lett,⁴⁹ és ez a ló lesz az, amellyel ugyanez a Savu Marta, a „román huszár” egy versenyen el fog indulni.⁵⁰ Egy vele készült képzeletbeli interjúban Savu Marta büszkén mesélte, hogy ő a magyar hadseregben vitéz (viteaz) volt, és bizony jól állt neki a piros huszárnadrág és a huszársapka.⁵¹

Egy másik tudósításban „Dr. Cula Darabant”, a nagykárolyi polgármester vételi ajánlatot küldött Nagyváradra Vaiszlovich kancájáért, egyúttal egy pár csizmát, sarkantyút, huszárnadrágot és huszársapkát is rendelt ugyaninnen.⁵² De konkurenciája akadt, mert Vasilicá, a Monarchia erdélyi román kiskatonája, rossz románsággal írt, magyar szavaktól hemzsegó üzenetei egyikében azt írta a szüleinek, hogy azt tervezi, megveszi Savu Martától Vaiszlovich fehér lovát, és elmegy vele Nagykárolyba, hogy annak polgármestere, Darabant megtanítsa őt lovagolni.⁵³ A tetejébe’ Horthy Miklóst is bekapcsolták a történetbe, egy adott pillanatban ugyanis arról értesülünk, hogy a pápa a románok iránti szeretete jeleként

⁴⁸ A fogalmakhoz (politikai ellenség, ellenfél, szövetség) l. Szabó Márton: *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politikai tudásról és a politika nyelvéről*. Budapest: Scientia Humana, 1998. és Szabó Márton: *A politikai idegen*. Budapest: L'Harmattan, 2003. Továbbá Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Budapest: Osiris – Pallas – Attraktor, 2002.

⁴⁹ *Vulturul Ardelean*, 15 Martie 1939, 7.

⁵⁰ *Vulturul Ardelean*, 1–15 Octombrie 1938, 10.

⁵¹ *Vulturul Ardelean*, 1–15 Octombrie 1938, 6.

⁵² *Vulturul Ardelean*, 1 August 1939, 3.

⁵³ *Vulturul Ardelean*, 1 Iunie 1936, 5.

aranypatkókat adott át a hozzá látogató Horthy Miklósnak. A magyarok pedig diplomáciai úton felvették a kapcsolatot az ügyvéd huszárral, hogy rávegyék, adja el Vaiszlovich kancáját a kormányzónak, mint az európai kancák közül a legalkalmasabbat arra, hogy az aranypatkókkal megpatkolják.⁵⁴

Ezeknek a satirikus epizódoknak több szereplője is van: Vaiszlovich, a nagykárolyi polgármester, Horthy Miklós, továbbá Savu Marta és Vasiličă. Vasiličával szemben Savu Marta valóságos személy volt, ügyvédi praxissal.⁵⁵ A főszereplő azonban mégis Vaiszlovich: ő és a kancája az, akire mindenki figyel a kiskatonától kezdve egészen a magyar diplomáciáig. Az epizódok természetesen nemcsak szórakoztattak, de kritikát is közvetítettek. Vaiszlovich jelen esetben a magyar úri középosztály sztereotip alakja, aki a hozzá kapcsolt különböző szimbólumokkal (ló, lóverseny, huszáregyenruha, aranypatkók) gúny tárgyát képezi. A bírálatot a román szereplők sem ússzák meg, a retrográdnak tekintett magyar úri világhoz, szimbólumokhoz hasonló románok képviselőit: Vasiličát és Savu Martát is kicsúfolja a szerző. Ezek a szövegek főként a románságnak szóltak, és a román öntudatot, a hasonulni nem akaró román képét népszerűsítették köreibben. Nem világos, hogy mi igaz a vádakból, hogy Savu Marta mennyire mélyen integrálódott a magyar életvilágba. Mindenesetre ezek a szövegek sejtetik, hogy a nagyváradi románság megosztott volt mentalitás, identitás és szokások tekintetében, és hogy a nemzetiesítő román elitek munkáját a „régii világhoz” igazodó akkulturációs gyakorlatok lassították. Ezeket a cikkeket egyébként nagy valószínűséggel a *Vulturul Ardelean* szellemességéről, kiemelkedő írói képességeiről ismert szerkesztője, Iustin Ardelean ügyvéd írta.⁵⁶ Az ő szövegei is határkijelölő

⁵⁴ *Vulturul Ardelean*, 1 Ianuarie 1937, 3.

⁵⁵ A bihari születésű Savu Marta Nagyváradon, Kolozsváron és Pesten tanult. Görögkatolikusként az egyházban világi pozíciót foglalt el. Az I. világháborúban a Monarchia hadseregében harcolt. Az impériumváltást követően ügyvédként tevékenykedett, és a görögkatolikus egyesület (AGRU) vezetője lett. Tripon, Aurel [ed]: *Monografia Almanach al Crișanei. Județul Bihor*. Oradea, 1936. 452.; Fehér Dezső (szerk.): *Bihor–Biharmegye, Oradea–Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*. Nagyvárad: Sonnenfeld, 1933–1937. 398–399. Nem tudni, hogy személyesen is ismerte-e Vaiszlovichot.

⁵⁶ Az Arad megyében született Iustin Ardelean Nagyváradon és Budapesten tanult. A háborúban a Monarchia katonájaként harcolt. Ügyvédi irodáját Nagyváradon

narratívák, de kérdés, hogy vajon a magyarbarát románok esetében hol húzta meg a határt (ellenségek? ellenfelek? idegenek?).

A szövegekben több, korábban már tárgyalt diskurzusstratégia is kimutatható, például a csoporttagként való megjelenítés vagy a Horthyval való párhuzamba állítás. Vannak azonban különbségek is: a poláris beszéd itt nem annyira éles, de azért itt is világos, ki az ellenlábás. Ezekben a szövegekben egy új technika is megjelenik: a komikum, a gúny, ami bár oldja a kritizált cselekvés komolyságát, stigmatizál, és ellenségképet konstruál.

Egy további diskurzuseljárás akkor válik igazán szembetűnővé, ha a *Gazeta de Vestben* publikált szöveget (1934) és a *Vulturul Ardeleanban* megjelent textusokat (1936–1939) együtt elemezzük. Az 1934. évi szöveg szerzője Magyarországot barbárnak nevezi, amivel Románia civilizáltságát állítja szembe. A barbárságot a szerző egyéb fordulatokkal is hangsúlyozza. A magyarországi románság például a „tortúra rezsimjé”-ben él, ahol „üldözik” és szinte inkvizíciós módszerekkel kínozzák (a mezőpeterdi áldozatot „vérfakadásig bántalmazták, majd láncra verték, és tömlőcbe hajították”, vagyis úgy jártak el, mint a kegyetlen középkori földesurak). A magyarság barbárságára való hivatkozás nem volt újkeletű, akárcsak az ázsiai eredet pejoratív értelmezése, a 19. századig nyúlik vissza,⁵⁷ és használata elég gyakori volt a két világháború közti időszakban.⁵⁸ A *Gazeta de Vestben* megjelent írás szókincse, a magyarországi állapotok leírása a kíméletlen középkori földesúr,⁵⁹ a *Vulturul Ardeleanban* publikált cikkek pedig a lovas/lovashuszar képét is felidéztek, ezeket a román értelmiség már korábban is használta a

nyitotta meg. Ő alapította meg és szerkesztette a *Vulturult*. 1922-ben a város prefektusa lett. Fehér, 1933–1937. 499–500.

⁵⁷ Makkai László: *Magyar–román közös múlt*. Budapest: Héttorony, 1989. 257.; Mitu, Sorin: *Az én Erdélyem. Történetek, mentalitások, identitások*. Marosvásárhely: Mentor Könyvek, 2017. 283–284.

⁵⁸ A magyarok keleti barbárok: *Vestul României*, 15 Aprilie 1923, 2.; *Chemarea Tinerimei Române*, 7 Iulie 1929, 4. Ázsiai sarkantyút viselnek: *Vestul României*, 2 Martie 1924. 1.

⁵⁹ Már 1848 előtt is létezett az elnyomó, feudális magyar nemes képe. L. Köpeczi Béla: *Nemzetképzés és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995. 16. Eminescunál a magyarok (és nem a magyar nemesek) kezdettől fogva elnyomták a románokat. L. Köpeczi Béla: A 19. századi román irodalom magyarságképe. In: Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond (szerk.): *Magyarságkép és történeti változásai*. Budapest: MTA, 1999. 44.

magyarság jellemzésére.⁶⁰ Az ázsiai barbár, a kíméletlen középkori feudális úr és a fékezhetetlen huszár toposzai összességében a szintén használatban lévő maradiság képzetéhez kapcsolódnak, melyet már-már állandó eposzi jelzőként rendeltek a magyarokhoz. A fenti toposzok, sztereotipikus ábrázolások részleges vagy együttes használata azt tette lehetővé, hogy a magyart (köztük Vaiszlovichot) anakronisztikus maradványként ábrázolják. A román értelmiség saját nációjához ezzel szemben a civilizáltságot és az európaiságot társította. Az európaisággal nemcsak a római eredetre, de politikai magatartásra: a demokratikus értékek, az emberi jogok, a szabadság iránti elköteleződésre is utaltak. Az ellenfél ábrázolása és az önkép tehát már létező, leginkább a 19. század második felében elterjedt kollektív reprezentációkból táplálkozott.⁶¹

A magyarsággal, illetve Vaiszlovichsal összefüggésben használt képek a román értelmiség időképzetét is kifejezik. Elképzelése szerint a trianoni döntés előtti időszak a középkorhoz, az azt követő ellenben már a modernitáshoz, az „újkorhoz” tartozik.⁶² A román újságírók gyakran panaszkodtak arra, hogy a magyarok nem ismerik fel, hogy a régiek helyét óhatatlanul új, fiatal nemzetek foglalják el, és hogy a hatalomváltás visszafordíthatatlan.⁶³ A román értelmiség már jóval korábban, a 19. században azt anticipálta, hogy a jövő az új népeké, azoké, akik a szabadság, az egyenlőség jegyében cselekszenek. Mivel a magyarok erre nem képesek, bukásra vannak ítélve.⁶⁴ A román szerzők tehát a közvetlen múltat teljesen eltávolították a jelentől, a képek révén egészen a „középkorig” „csúsztatták” vissza. Az így létrehozott irdatlan távolság szimbolikus módon fejezte ki a régi

⁶⁰ Egy adomában a huszár a lovával megtapossa a választókat (a románság szimbolikus elnyomása). Ugyanez a forrás a huszárt a csendőrhöz kapcsolja, hogy alakját még ellenszenvesebbé tegye. *Tribuna* (Arad), 29 Aprilie 1906, 6. Az etnikai konfliktusokban a huszár az ellenség: *Foaia diecezană* (Karánsebes), 1 Martie 1936, 6. stb.

⁶¹ A románok magyarképének átfogó tárgyalása itt: Mitu, 2017. 277–287. Sorin Mitu szerint a forradalom és szabadságharc időszakában történtek és a herderi típusú „elméleti nacionalizmus” terjedése miatt „fajult el” és vált annyira negatívvá a románságnak (elsőként az értelmiségnek) a magyarokról kialakított képe. L. Mitu, 2017. 283.

⁶² *Vestul României*, 15 Aprilie 1923, 2.

⁶³ Kecskeméti „nem érti az idők értelmét” (ő sem). *Vestul României*, 24 Octombrie 1923, 2.

⁶⁴ Mitu, 2017. 284.

világba, azaz a Vaiszlovich világába való visszatérés lehetetlenségét. A modernitáshoz, az „időszerűséghez” kapcsolt román önreprezentáció terjesztésével a többségi nemzethez tartozók önbizalmát, öntudatát növelték a szerzők.

A szerepek, a határok kijelölésének önkényességével és kellemetlen következményeivel nemcsak Vaiszlovichnak vagy Savu Martának, de Iustin Ardeleannak is szembesülnie kellett. A szélsőjobboldaliak egy csoportja ugyanis egyáltalán nem tartotta jó románnak Ardeleant, akit a radikális, antiszemita nagyváradi lapban, a *Făclia*-ban nemzetellenességgel, magyarbarátsággal vádoltak meg. Az ő politikai „univerzumukban” Vaiszlovich és Ardelean között nem volt nagy távolság. A *Făclia* „Vidám rovata”-ban, 1936-ban ugyanis feltűnt egy „hír”, mely szerint „Iusztin Ardelean” azért nem tudott eljutni szokásos kúrájára a Gellért fürdőbe, mert lerobbant Vaiszlovich kancája. A lapban tehát azt tették szóvá, hogy „Iusztin” az impériumváltás ellenére (még mindig) a Gellértben kapcsolódik ki.⁶⁵ A szerkesztőt azért is támadások érték, mert ügyvédi irodáját hirdető cégtábláján magyaros formátumban (Jusztin-ként) szerepelt a keresztnéve.⁶⁶ Előéletének bizonyos elemei szintén rossz fényt vetettek rá.⁶⁷ A magyarbarát románságot kritizáló szerkesztő-ügyvéd tehát bizonyos szokásai miatt maga is a magyarbarát románok reprezentánsa lett a radikális politikai publicisztikákban. Ardelean tehát megtapasztalhatta, hogy a határok nem stabilak, és hogy Vaiszlovich alakja vele szemben is instrumentalizálható. További kutatásokat igényel annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy pontosan kik voltak, milyen háttérből érkeztek a fenti szövegek szerzői. Illetve, hogy etnicizált narratíváikat hogyan fogadta az olvasóközönség. Létezett-e az erdélyi románok körében, Vaiszlovich vonatkozásában a fentiekől merőben eltérő interpretív közösség?

⁶⁵ *Făclia*, 29 Februarie 1936, 7. Nekik az antiszemita George Bota is túl engedékenynek tűnt a zsidókkal és a kisebbségekkel szemben. *Făclia*, 12 Iulie 1936, 7.

⁶⁶ *Făclia*, 31 Mai 1936, 7. *Făclia*, 31 Octombrie 1936, 3.

⁶⁷ Iustin Ardelean volt a románellenes összeesküvés (1920) szervezésével vádolt Lukács Ödön védője a hadbírószágon. *Nagyváradi*, 1940. október 15. 5.

Az öntudatos magyar kisebbségi polgár

A magyar nyelvű nyilvánosságban megjelent szövegek értelemszerűen másként építkeztek, mint a román szövegek, például azon oknál fogva, hogy rendszerint a „hagyományos” mintát (pozitív hős, dolgos-különc polgár) követve ábrázolták a főszereplőt. A diskurzuszstratégiák azonban itt is kapcsolódtak a nemzetépítéshez (kisebbségvédelemhez), már amennyire azt a cenzúra megengedte. Az elemzésre kiválasztott szövegek tipikusnak mondhatók a kisebbségi magyar sajtóban.⁶⁸

A *Keleti Újság* publicistája másként kommentálta az 1923. évi hadbírószági eljárást és annak előzményeit, mint román „kollégája”. Az 1923. október 9-i számban pozitív portrét szerkesztett a szállodásról: bár önféjű és excentrikus, értékkeremtő, szeretetreméltó, bátor és széles körben becsült, tisztelt férfi.⁶⁹ Nem utolsósorban a támadások, a Petrescu-ügy áldozata. A pozitív tulajdonságprofillal, az áldozati interpretációval szimpátiát keltett Vaiszlovich iránt. A szerző emellett érdeklődést mutatott a férfi és a hadbírószágon történetek iránt, aminek köszönhetően részleteket tudunk meg Vaiszlovich letartóztatása, fogva tartása és az eljárás körülményeiről. Ügyvédjének nevét (Roman Valer) és annak érvelését is ismerteti a szerző. A részletek részben azzal magyarázhatók, hogy a magyar olvasók körében Vaiszlovich közérdeklődésre számot tartó, érdekes személyiség volt. Diskurzuseljárásnak tekinthető az elhallgatás is, az újságíró ugyanis nem tárgyalta, hogy egyszerre több ügyét is tárgyalták az eljárás

⁶⁸ Az elemzett szövegek nem nagyváradi eredetűek. A nagyváradi sajtó kevésbé volt szabad, a határzóna szorosabb ellenőrzés alatt állt (itt hosszabb ideig tartották fenn az ostromállapotot, az előzetes cenzúrát). A fokozottabb szigorra utal az a román nyelvű hírlapi tudósítás is, mely szerint a nagyváradi újságírók a kolozsvári, a brassói, a bukaresti sajtóban helyezték el azokat a „valótlanságokat” (neadevărurile), melyeket helyben, a cenzúra miatt nem tudtak közölni. *Vestul României*, 1923. november 21. 1. Más erdélyi napilapokkal ellentétben a *Nagyvárad* esetében előfordult, hogy a vezércikkeket hetente egyszer-kétszer „az utolsó betűig” törölte a cenzúra. MNL OL K 28, Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály, 68. csomó, 11. tétel.

⁶⁹ A megbecsültséget úgy érzékelteti, hogy azt állítja, Nagyváradon nem ellenségesek vele, az emberek biztosak abban, hogy a nyakas, de nem rossz szándékú szállodásnak sikerül bebizonyítania ártatlanságát.

keretében – talán el akarta kerülni, hogy Vaiszlovichban notórius kötekedőt lásson az olvasó.⁷⁰

Szintén lényeges technika az „individualizálás”, az, hogy Vaiszlovichot individuummként és nem egy csoport tagjaként ábrázolta. Ebben a narratívában a szállodás önféjű, autonóm karakter, akinek konfliktusai egyéni vonásaival (leginkább önféjűségével) magyarázhatók. Petrescuval azért került szembe, mert „a szállodájában úr akart lenni”, a „puccert” pedig azért nem engedte fel a katonatiszthez, mert a szállodai szabályzatot akarta betartatni. A szerző szerint ez az önféjűség már 1920 előtt is jellemző volt rá, és az impériumváltás után csak annyi történt, hogy „most már nem a magyar, hanem a román hatóságokkal bocsátkozott újabb és újabb harcokba, hogy elhatározásait, amelyekhez tűzön-vízen keresztül ragaszkodott, végrehajtsa”. A szerző tehát – a román narrátoroktól eltérően – a történeteket nem nacionalista-etnicista keretben értelmezte. A csoportról való leválasztásával, az önféjűségére való hivatkozással Vaiszlovichot védte, emellett a magyarul olvasni tudó románságban az eljárás miatt keletkezett indulatokat, feszültségeket csökkentette. A magyar kisebbséget is óvta ezzel, mivel a többségi nemzet vagy legalábbis annak egy része Vaiszlovichot a kisebbség reprezentánsaként tartotta számon. A nemzeti, etnicista olvasat hiánya bizonyára nem okozhatott különösebb problémát a magyar olvasók számára: a Vaiszlovichról való szilárd tudás és a „kettős olvasás” iránti fogékonyság miatt az olvasók nem bizonytalanodtak el annak csoporttagságát illetően, nem gyengült identitáserősítő pozíciója sem. Szintén diskurzustechnika, hogy a szerző „szót adott” a szállodásnak. Szó szerinti idézésével lehetőséget biztosított a számára, hogy élményeit megossza közönségével, hogy olvasatát széles körben terjessze.⁷¹

Az egyik legfőbb különbség a román narratívákhoz képest, hogy a szövegből hiányzik a konfrontatív hangvétel: a poláris beszéd, az aszimmetrikus értékszerkezet vagy az olyan bekezdések, melyek kiszemelt individuumokat, csoportokat degradálnak. A szerző kerüli az ellenségekép nyílt konstruálását vagy a heroizálást. Mindezeknek a

⁷⁰ A *Nagyvárad* hasonlóképpen járt el. *Nagyvárad*, 1923. október 10. 2.

⁷¹ „Végre a suszter is bezárja üzletét – mondotta – ha elszólítják a kaptafa mellől. Letartóztatásban én sem tudom folytatni iparomat. Különben tanukkal igazolom, hogy ártatlan vagyok.”

hiánya azonban nem jelenti azt, hogy a szövegnek nincs a tájékoztatáson túlmutató célja, ugyanis – a narratív megoldásoknak köszönhetően – a szöveg leginkább a főszereplőt támogató védőbeszédre emlékeztet. A történetek elbeszélése révén pedig cselekvési mintát (a román elittel szembeni ellenállás mintáját) is közvetít olvasói számára.⁷²

A *Keleti Újság* figyelme nem lankadt, és október 10-én újabb írást közölt, mely a fenti célkitűzéseknek és diskurzusstratégiáknak megfelelően tudósított: pozitív személyiségként ábrázolta a szállodást, tagadta románellenességét, és idézte Vaiszlovichot. Ez az írás minden korábbinál részletesebben, adatoltabban ismertette az egyes ügyeket és az eljárás előzményeit. Az előzményeket (a Petrescuval és a román tisztekkel való konfliktusokat) bemutató részek azt a benyomást keltik az olvasóban, hogy Vaiszlovich feljelentői jelentéktelen ügyekben kicsinyes módon jártak el. A szerző az 1923. évi bírósági identitásnyilatkozatot is közreadta, ami már hatékony eszköz volt az identitás erősítésére, egy cselekvési minta (az önfelvállalás) közvetítésére. A cikk tehát olyan férfit láttatott, aki nem ellensége a román nemzetnek, de nem futamodik meg, nyíltan vállalja önazonosságát, és ha kell, a hatóságokkal szemben is védelmezi azt. A vállalt identitás azonban nem ad magyarázatot mindenre, döntései nem egyszerűsíthetők le az etnikai ellentétekre, nem vezethetők vissza a románellenességre.⁷³

A kolozsvári *Ellenzék* 1934. szeptember 20-i számának a zászlóincidenst tárgyaló írása az előző technikákat követte, aminek köszönhetően számos részletet megtudunk az eljárásról.⁷⁴ Vaiszlovich vallomását is megismerjük, mely szerint nem „etnikai tüntetés” volt a célja, hanem az a meggyőződés vezette, hogy a háborúban elesettek nem hősök. A cikkben azonban megjelenik egy olyan stratégia is, amely a korábbi magyar szövegekben kevésbé tapasztalható: Vaiszlovich fizikumának leírása. Az *Ellenzék* újságírója szerint:

⁷² Vaiszlovich Emil a kolozsvári hadbírószágon. *Keleti Újság*, 1923. október. 9. 4.

⁷³ Szabadlábba helyezték Vaiszlovich Emilt. *Keleti Újság*, 1923. október. 10. 4.

⁷⁴ Például, hogy tolmács segítségével érintkezett a bírósággal, hogy a tárgyalás elején széklet hoztak neki, amit meghajlással köszönt meg. Hogy Radovici, Milea, Frențiu és Galea „detektívek” voltak azok, akik a zászlókitűzés ügyében intézkedtek, és hogy 14 nagyváradi román egyesület tett ellene feljelentést. Vagy hogy a bíróságon Dan ezredes elnökölt, és amikor kihírdették az ítéletet, Vaiszlovich állítólag a folyosón tartózkodott, és a végzést újságírók közölték vele.

„Letűnt korok levegőjét, Krúdy Gyula regényének hangulatát idéző jelenség. Keskeny, magassarkú cipő, szürke ruha. Gondosan beretvált arcán ferdén vágott barkó és fél rövidre nyesett bajusz. Galambszürke kalapját tovább teszi a padon és közben lefújja róla a port. Oly délcegen lépked a 66 éves öregúr, mint [...] aki táncosnőjét kíséri a francia négyeshez.”⁷⁵ A szerző a Iustin Ardelean által is használt sémát követi: abból indul ki, hogy a fizikai megjelenés belső tartalmak reprezentációja, és hogy azon keresztül megragadható a főhős személyisége, identitása. Csakhogy ő nem az úrias, anakronisztikus huszárt látja benne, mint a román publicista, hanem az elegáns, pedáns úriembert. A megülni való hátszló, a huszárnadrág és a huszársapka helyett Vaiszlovich polgári öltözékben, szürke ruhában, magas sarkú cipőben, galambszürke kalapban, még mindig a monarchia-kori divatot követve, polgári jelenséggént tűnik fel a szövegben. Ebben a narratívában nem a lovashuszar szenvedélye és indulatai, hanem a nyugodt pedantéria és az összhang iránti vágy jellemzi (a nadrág és a kalap színe ugyanis megegyezik).

Összességében elmondható, hogy az eddig vizsgált magyar textusok sok tekintetben eltértek a román narratíváktól: nem voltak offenzív politikai szövegek, és az egyén nem „oldódott fel” teljesen a politikai üzenetben. A szerzők nem uszítottak, nem összpontosítottak ellenségkép konstruálására, nem tettek nyílt identitásjavaslatokat. A szállodás jóindulatú ábrázolásával, szállodai tevékenységének és cselekedeteinek (incidenseinek, ellenállásának, identitásvállalásának) részletes és sajátos leírásával azonban közvetíteni, népszerűsíteni tudtak a kisebbség szempontjából hasznosnak vélt tulajdonságokat, viselkedési mintákat (szorgalmas élet, ellenállás, önfelvállalás, bátorság). Életeseményeinek nyilvánosságra hozatala emocionális dimenzióban is hasznosult: a kisebbségi magyarság körében sokan egyetérthettek vele, ami az összetartozás érzését növelte. Az ellene indított eljárások együttérzést váltottak ki, a lapok olvasásán keresztül az elégedettség érzését, a hatalommal szembeni rezisztencia „tapasztalatát” is átérték az olvasók. Vaiszlovich – mint a közösség „erős szerkezete” – mintát és bátorítást jelenthetett a számukra. A

⁷⁵ *Ellenzék*, 1934. szeptember 20. 4. A külső megjelenését a *Keleti Újság* is tárgyalta, a tudósító szerint „kifogástalan eleganciával”, „szürkebetétes, magassarkú lakkcipőben” állt a kolozsvári hadbíróság folyosóján. *Keleti Újság*, 1934. szeptember 20. 5.

szövegek ily módon nemcsak Vaiszlovich protekcióját szolgálták, de bizonyára a kisebbségi társadalom formálódásához is hozzájárultak.

A kötekedő és hetvenkedő magyar kisebbségi

A *Brassói Lapok*ban 1934. november 1-jén megjelent írás szokatlan hangnemet ütött meg. A szerző elvetette a „hagyományos” szövegépítkezést, és komoly kritikát fogalmazott meg Vaiszlovichsal szemben. A szöveg egyedi azon oknál fogva is, hogy nyíltan foglalkozott az identitás kérdésével, azzal, hogy ki a jó magyar. Ez az írás nyílt határkijelölő írásnak tekinthető, és a román szövegekre emlékeztet.

Az újságírónak nem tetszett Vaiszlovich magatartása. Szerinte ugyanis a szállodás „hetvenkedik”, „kötekedik”, és „okvetetlenkedik”, amikor a hatóság elvárásaival szembehelyezkedik. A szerző a szállodás magatartásának okát is kutatta: „Miért?! Mi volt Weiszlovits Emilnek ezen órákban az elmélkedése, mi volt ez az állásfoglalás, ami kihívó és groteszk módon szembehelyezkedett törvénnyel és rendelettel.” Saját bevallása szerint – mivel Vaiszlovich elzárkózott az újságíró kérdéseitől – a válasz tekintetében kénytelen volt a közvéleményre hagyatkozni, mely szerint „Weiszlovits Emil azért nem tette ki a lobogót, mert magyar!”

Vaiszlovich magatartásának bírálta során a publicista abban a kérdésben is állást foglalt, hogy ki a „jó magyar”. Abból indult ki, hogy a magyar nemzeti kisebbség nyelvi és szociális hátrányokkal küzd: a napilapok a „magyar szóért” harcolnak, a rosszul dotált színészek csak erőfeszítések árán tudják a magyar kultúrát a színpadokon fenntartani. A kisebbségnek ilyen körülmények között érdemi segítségre, adakozó, önzetlen, magát és vagyonát a magyar kultúra és társadalom jobbításának szolgálatába állító támogatókra van szüksége. Vaiszlovich ezzel szemben szimbolikus ügyekben „hetvenkedik”, „kötekedik”, „milliók kényelemből” „handabandázik”, mert „mártíromságot kereső mazochizmus” hajtja. És nem képes valódi áldozatokra. Az újságíró szerint ez a magatartás Erdélyben nem kell senkinek, mert ez csak „magyarkodó fölöslegesség”, ami miatt a kisebbségi társadalom többi tagjai csak szenvednek. A szerző – többes szám első személyben – kijelentette, hogy visszautasítják Vaiszlovich „magyarságát”, egyben üzenetet is megfogalmazott a számára: amennyiben a magyarságért valódi

áldozatokat fog hozni (vagyis anyagi támogatásban részesíti az arra rászorulókat), akkor is magyarnak fogják tekinteni, ha minden egyes ablakában román zászló fog lengeni.⁷⁶ Hogy pontosan ki a „mi”, nem tudjuk meg.

A publicista azokat is kritizálta, akik heroizálták Vaiszlovichot, úgy vélte, érdemtelenül avatták hőssé a szállodást.⁷⁷ De pontosan kikre gondolhatott a szerző? Ahogy azt láttuk, a nyilvánosságban megjelent szövegek visszafogottak voltak, nem heroizáltak. Kritikája bizonyára a privát beszélgetések keretében, a félnyilvános tereken, eseményeken elhangzott véleményekre vonatkozott.

Írásának címzettjei elsősorban a „kötekedők” és reprezentánsuk, Vaiszlovich, valamint a „kötekedés” támogatói voltak. Másodsorban az erdélyi magyarok, akiknek identitást és cselekvési stratégiát kínált fel. Az újságíró vádja azonban nem volt megalapozott, az adatok azt igazolják, hogy Vaiszlovich Emil rendszeresen adakozott.⁷⁸

A többi íráshoz viszonyítva tehát itt merész állásfoglalással van dolgunk. A szöveg sok tekintetben hasonlít a román szövegekre: az egyén eltűnik belőle, Vaiszlovichot egy csoport („magyarkodók”) képviselőjeként jeleníti meg. Instrumentalizálja személyét: alakján és incidensén keresztül fogalmaz meg egy fontos üzenetet (hogy ki a jó magyar). Az aszimmetrikus értékszerkezet, a poláris beszéd is jellemző rá: egyik oldalon állnak a haszontalan magyarkodók, a másikon az önzetlen, áldozatot hozó magyarok. Az offenzivitás is kimutatható: vitatkozik, kritizál, ellenséget/ellenfelet azonosít be, közösségépítési tanácsokat, identitásjavaslatot fogalmaz meg. Alapvető különbség viszont, hogy narratívájának nem része az etnikai ellenségkép.

⁷⁶ *Brassói Lapok*, 1934. november 1. 8.

⁷⁷ „A börtön különös nimbusszal vonja be mindenkor lakóját. Érdekes lesz a gyilkos is, aki tizenöt év után szabadul. Romantikussá válik a párbajhős, kit államfogházsal sújt a törvény. Azonban jó lenne, ha senkit sem tévesztene a börtön s a mártírság hamis nimbusza, mely most Weiszlovits Emil feje köré készül glóriát vonni.”

⁷⁸ Szociális, kulturális, közösségi célokat egyaránt támogató, l. pl. *Nagyvárad*, 1928. január 29. 16.; *Nagyvárad*, 1928. február 10. 7.; *Uo.*, 1928. február 29. 3.; *Uo.*, 1928. március 7. 6.; *Magyar Szó*, 1930. január 8. 3. *Biharország. A Bihari Turista Club lapja*, 1933. január, 1. sz. 2. *Emlékkönyv Dr. Kecskeméti Lipót főrabbi temetéséről, életrajzi adataival*. Nagyvárad: Nyug. Szert. Izt. Hitközség, 1936. 137–140.

A szerző retorikája jól illeszkedik az erdélyi nyilvánosságban akkortájt zajló folyamatokba. Az 1930-as években ugyanis már népszerű volt az az álláspont, mely az eredményeket legalább részben a kisebbségi társadalom belső viszonyainak megújításától, újjászervezésétől, a népszolgálati munkától várta.⁷⁹ Erre az időszakra már nyilvánvalóvá vált, hogy az országon belül nem számíthatnak a kisebbségi kérdés megnyugtató rendezésére, mint ahogy külföldi segítségre sem (a népszövetségi beadványok nem jártak sok sikerrel). Ilyen körülmények között – a Magyarországgal való viszony és a revíziós jövőkép mellett – felértékelődött a belső társadalmi szerveződés.⁸⁰

Ennek az írásnak több hozadéka is van. Láthatóvá teszi azt, hogy volt egy „hivatalos” magyar nyelvű nyilvánosság, melyből a nagyon provokatív tartalmak, például Vaiszlovich heroizálása, az ellenségkép konstruálása, a szenvedélyes érzelemnyilvánítás kimaradtak. És hogy vélhetőleg volt egy másik, egy „informális” nyilvánosság, ahol a „hivatalosból”, a nyílt kommunikációból kiszorult diskurzusok, témák kaptak helyet, és mely bizonyára leginkább a szóbeliség keretei között létezett. Továbbá azt is látatja, hogy Vaiszlovich megítélése magyar körben nem volt egyöntetű: karakterének, magatartásának különböző értelmezéseiről és több interpretív közösségről beszélhetünk. Illetve a Vaiszlovichról szóló szövegekből is kiolvasható az, ami más, országos jelentőségű forrásokban is látható: magyar közegben is felvetődtek azok a kérdések, hogy ki a közösség jó tagja, milyen „technikákkal” kell a kisebbséget védelmezni.

Összegzés

Tanulmányomban a két világháború közt keletkezett magyar és román nyelvű, Vaiszlovich Emil nagyváradi szállodához kapcsolódó szövegeket elemeztem. Karakterének, státuszának és incidenseinek köszönhetően ugyanis a publicisták érdeklődést mutattak iránta.

⁷⁹ A népszolgálat ideájához l. Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram, 2015. 11–47. és Lőrincz D. József: A népszolgálat. In: uo. 288–322.

⁸⁰ Bárdi Nándor: *Othon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből*. Csíkszereda: Pro-Print, 2013. 487–495.

Dolgozatomban rámutattam arra, hogy a szövegek tartalmát mindenekelőtt az impériumváltás és az ezzel összefüggő új kihívások, készítetések, elsősorban a nemzetépítés és a kisebbségvédelem („immunizálás”) szándéka formálták. A Vaiszlovichot instrumentalizáló szövegekben ugyanis a szerzők többnyire a nemzeti identitásra és magatartásra vonatkozó javaslatokat fogalmaztak meg, közösségi emberideált és normákat, valamint ellenségeképet közvetítettek az olvasók számára.

A szövegekben a publicisták különböző szerepekben, különböző csoportok reprezentánsaként ábrázolták Vaiszlovichot. A szerzők a szerepeket szándékaiknak, politikai céljaiknak megfelelően jelölték ki, ugyanakkor céljaikat és az ábrázolás módját nagyban meghatározták a közösségi igények, valamint az áthagyományozott tudáskészlet és toposztár elemei.

Az általam vizsgált és a főszereplőt negatív színben feltüntető román szövegek szerzői egy nagy interpretív közösséghez tartoztak, melynek tagjai Vaiszlovichot a román nemzetépítés kerékkötőjének, nemzetellenes (románellenes) aktornak tekintették. Ezek a textusok a magyar narratívákhoz képest offenzívebbek voltak, nyílt nemzetépítést folytattak, és az ellenségekép-konstruálásra épültek. A magyar szerzők legalább két interpretív közösséghez tartoztak, a domináns csoport szimpatizált Vaiszlovichcsal. Bár nem uszítottak, a szállodás jóindulatú ábrázolásával népszerűsíteni tudtak a kisebbség szempontjából hasznosnak vélt tulajdonságokat, viselkedési mintákat.

Az elemzés többek között azt is megmutatta, hogy a nemzetiesítő román elitek munkáját Nagyváradon a „régí világhoz” igazodó akkulturációs gyakorlatok lassították, ezért is volt szükség a mozgósító, identitásépítő szövegekre. Az is láthatóvá vált, hogy magyar oldalon legalább két nyilvánosság létezett, és hogy a Vaiszlovichot nyíltan heroizáló szövegek inkább a „hivataloson” (írott sajtón) túli nyilvánosságban kaptak, kaphattak helyet.

Felhasznált irodalom

Levéltári források:

MNL OL K 28, Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály, 68. csomó, 11. tétel.

SJAN Bihar (Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Levéltára), Fond 85, inv. 137. Casina Națională Bihar (Bihar Megyei Nemzeti Kaszinó), dosar 34, 36 (1902, 1904).

Sajtó

Biharország. A Bihari Turista Club lapja (1933)

Brassói Lapok (1934)

Budapesti Hírlap (1930)

Cele trei Crișuri (1926)

Chemarea Tinerimei Române (1929)

Cosînzeana (1926)

Ellenzék (1934)

Făclia (1936)

Foaia diecezană (1936)

Gazeta de Vest (1931, 1934)

Infrățirea Românească (1931)

Keleti Újság (1923, 1934)

Magyar Szó (1930)

Nagyvárad (1919, 1923, 1928, 1940)

Nagyváradai Napló (1915, 1919, 1933)

Szabadság (1934)

Tribuna (1906)

Várad Hét (1919)

Vestul României (1923, 1924)

Vulturul Ardelean (1936, 1937, 1938, 1939)

Egyéb források:

Dutka Ákos: *A Holnap városa. Regényes korrajz a nagyváradai A Holnap születésének idejéről*. Összeáll. Károly Márta. [Budapest:] Palatinus, 2000.

Emlékkönyv Dr. Kecskeméti Lipót főrabbi temetéséről, életrajzi adataival. Nagyvárad: Nyug. Szert. Izr. Hitközség, 1936.

Kecskeméti Lipót: *Halotti beszédek.* Oradea: Kecskeméti Andor, 1937. 50–52.

Szakirodalom:

Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében.* Pozsony: Kalligram, 2015. 11–47.

Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből.* Csíkszereda: Pro-Print, 2013.

Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete.* Pozsony, 2004.

Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2001.

Edelman, Murray: Metafora és nyelvi formák a politikában. In: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 212–231.

Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2015.

Fehér Dezső (szerk.): *Bihar-Biharmegye, Oradea-Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve.* Nagyvárad: Sonnenfeld, 1933–1937.

Hadas Miklós: *A modern férfi születése.* Budapest: Helikon, 2003.

Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája.* Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE, 2011.

Keszeg Vilmos: *Homo narrans. Emberek, történetek, kontextusok.* Kolozsvár: Komp-Press, 2002.

- Köpeczi Béla: A 19. századi román irodalom magyarságképe. In: Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond (szerk.): *Magyarságkép és történeti változásai*. Budapest: MTA, 1999.
- Köpeczi Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995.
- Kulcsár Beáta: Büntetés és kizárás a Bihar megyei és Nagyvárad Nemzeti Kaszinóban. *Korall*, 2018. 71. 48–68.
- Kulcsár Beáta: Utak és buktatók: egy nagyvárad izraelita testvérpár mobilitási kísérletei a 19. század végén. In: Geccsényi Lajos (főszerk.) – Fazekas Csaba (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi zsidóság történetéből*. Budapest: MFE, 2019. 62–76.
- Lőrincz D. József: A népszolgálat. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram, 2015. 288–322.
- Makkai László: *Magyar–román közös múlt*. Budapest: Héttorony, 1989.
- Mitu, Sorin: *Az én Erdélyem. Történetek, mentalitások, identitások*. Marosvásárhely: Mentor Könyvek, 2017.
- Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Budapest: Osiris – Pallas – Attraktor, 2002.
- Szabó Márton: *A politikai idegen*. Budapest: L'Harmattan, 2003.
- Szabó Márton: *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politikai tudásról és a politika nyelvéről*. Budapest: Scientia Humana, 1998.
- Tripon, Aurel (ed): *Monografia Almanach al Crișanei. Județul Bihor*. Oradea, 1936.